

AKINTIYA KARŞI

**STK'ların illiberal politikalarla
imtiħanı: Macaristan ve Türkiye**

LÁSZLÓ DETRE

AKINTIYA KARŞI

STK'ların illiberal politikalarla imtihanı: Macaristan ve Türkiye

LÁSZLÓ DETRE

Avrupa-Türkiye Demokrasi ve Sivil Toplum projesi Hakikat Adalet Hafıza Merkezi ortaklığıyla yürütülmüştür.

© Hafıza Merkezi e.V., Ağustos 2021.
Tüm hakları saklıdır.

YAZAR László Detre
*Berlin'deki Forum Transregionale Studien'in
re:constitution programında akademik danışman
dela@trafo-berlin.de*

YAYINA HAZIRLAYANLAR Özgür Sevgi Göröl,
Leonie Hopgood, Özlem Kaya

ÇEVİRİ Sebastian Heuer

DÜZELTİ: Müge Karahan

TASARIM Selin Estroti

V.i.s.d.P.

Özlem Kaya Bergmann
c/o **HAFIZA MERKEZİ e.V.**
Haus der Demokratie und
Menschenrechte
Greifswalder Str. 4
10405 Berlin

www.hm-berlin.org
info@hm-berlin.org

DESTEKLEYENLER

STIFTUNG
MERCATOR

CIVIL
RIGHTS
DEFENDERS

İÇİNDEKİLER

4 Sunuş
5 Giriş
6 Zemini hazırlamak
7 Büyük resim – Macaristan
9 Büyük resim – Türkiye
12 STK çalışmalarının engellenmesi – hukuki araçlar ve bazı örnekler
12 Macaristan
17 Türkiye
20 Sonuç

SUNUŞ

Hafıza Merkezi Berlin (HMB), otoriter hükümetlerin yükselişe geçtiği, milliyetçiliğin, ırkçılığın, toplumsal cinsiyet karşıtı siyasetin/söylemin ve aşırı sağcı hareketlerin güçlendiği bir küresel bağlamda kuruldu. Hukukun üstünlüğünün erozyona uğraması ve küresel ölçekte her türden insan haklarının korunup uygulanmasında gerileme gibi giderek artan bu endişe verici eğilim, beraberinde farklı siyasi ve toplumsal hareketlerin kriminalize edilmesini ve insan hakları savunucularının ve aktivistlerinin hedef alınmasını getiriyor.

HMB bu küresel eğilimle diğer uluslararası aktörlerle ittifak halinde mücadele ederek küresel düzeyde değişimi teşvik etmek amacıyla kurulmuştur. Uluslararası insan hakları sistemiyle daha doğrudan ilişkilenmeyi, farklı ülkelerdeki ortak insan hakları sorunlarıyla uğraşmayı ve uluslararasılaşma, bilgi üretimi ve sivil katılım yoluyla farklı ülkeler, gruplar ve aktivistler arasında köprüler kurmayı temenni ediyoruz. Bu amaç doğrultusunda ilk etkinliklerimize 2020 yazında başladık. İlk yılımızda uluslararası hak savunuculuğuna yönelik kapasite geliştirme faaliyetlerine odaklandık ve Türkiye, Polonya ve Macaristan'dan sivil toplum aktörlerinin bir araya geldiği atölyeler düzenledik.

Bu bağlamda, Mart 2021'de Türkiye'den ve Macaristan'dan insan hakları savunucuları ve avukatlarıyla bir araya gelerek iki ülkede son dönemde insan haklarına yönelik baskılar ve savunucuların ve avukatların karşılaştıkları zorluklar etrafındaki meseleleri konuştuk. Demokratik hakları savunan STK'lar susturulmaya ve "terörist" denilerek suçlanmaya çalışılıyor. Sivil toplumun farklı aktörlerini kriminalize etmek için yabancı fonlar kaynağı, miktarı ve alıcısı açısından giderek daha fazla sorgulanmakta ve her iki hükümet tarafından da yeni düzenlemelerle denetime tabi tutuluyor. Bu sıkı düzenlemelerle kurumların faaliyetleri üzerindeki denetim artarken, "yabancı/Batılı çıkar grupları"nın devletlerin egemenliğine STK'ların faaliyetleri aracılığıyla saldırdığı yönündeki söylemler yaygınlaşarak güçleniyor. Her iki bağlamda da benzer söylem ve araçlar kullanıldığı için bu gelişmeleri özellikle Macaristan ve Türkiye'ye odaklanarak tartışmanın anlamlı olduğunu düşünüyoruz. Bu bize ayrıca, bu iki örnek arasındaki benzerlikleri değil, farklılıkları da analiz etme ve böylece her iki ülke hakkında bildiklerimizi geliştirme fırsatı da sundu. Atölyemize katılan herkese katkıları için ve László Detre'ye kolaylaştırıcılığı ve bu raporu kaleme aldığı için teşekkür ederiz. Bu raporun, bu iki ülkeye dair karşılaştırmalı bakış açılarının nasıl geliştirilebileceği ve ortak eylem için bir sonraki adımın ne olabileceği konusunda düşünmek için bir katkı sağlamasını umuyoruz.

GİRİŞ

İlliberal politikalar, muhalif ve eleştirel sesleri susturmaya çalışırken sivil toplumu da hedef alma eğilimindedir.¹ Böylelikle, daha geniş anlamda denetim ve denge sisteminin de altını oyarlar.² *Halkın* egemen iradesinin gerçek ve tek temsilcisi olduğunu iddia eden aktörler tarafından yürütüldüklerinden bu politikalar bazen popülist olarak da nitelendirilir.³ Bu bakımdan, bu tür politikaları sorgulamak –onları kimin yürüttüğüyle ilişkili olarak– halk kimliğinin, hatta halk diye tabir edilen şeyin varlığının temelini sorgulamak anlamına gelir. Bu nedenle, muhalefet partileri, bağımsız medya kuruluşları, akademi ve sivil toplum gibi eleştirel seslerin illiberal politikalar tarafından doğrudan veya dolaylı olarak bastırılmaya çalışılması şaşırtıcı değildir.⁴ Ayrıca, illiberal politikaları yürüten aktörlerin kendi politikalarının temelini meşrulaştırmak üzere belirli grupları, bireyleri veya fikir ve kavramları hedef alarak onlarla mücadele ettikleri gözlemlenmektedir. Bunun illiberal rejimler açısından oldukça önemli olduğu söylenebilir. Zira sürekli savaş durumunda olmak, sürekli olarak –olağanüstü– önlemlerin alınmasını gerektirir; illiberal rejimlerse bu tür önlemleri uygulamaya çok isteklidir.⁵

Sürekli olarak doğrudan veya dolaylı tehditlerle karşı karşıya kaldıkları böyle bir ortamda sivil toplum kuruluşlarının (STK) yürüttükleri çalışmalara ne kadar değer verilse azdır.⁶ Bu rapor, Macaristan ve Türkiye’deki bazı STK çalışanlarının,⁷ üstesinden gelmeye çalıştıkları zorlukları ve içinde buldukları düşmanca ortama nasıl uyum sağlayabilecekleri konusundaki görüşlerini özetlemeyi amaçlamaktadır.

1 Drinóczi, Tímea (2021). Loyalty, Opportunism and Fear: The forced privatization of Hungarian universities. *Verfassungsblog*, 2021/2/05, <https://verfassungsblog.de/loyalty-opportunism-and-fear/>, DOI: [10.17176/20210205-115806-0](https://doi.org/10.17176/20210205-115806-0).

2 von Bogdandy, Armin (2020). Principles of a systemic deficiencies doctrine: How to protect checks and balances in the Member States. *Common Market Law Review*, Cilt 57, Sayı 3, s. 706.

3 Bkz. Drinóczi, Tímea (2019). *The European Rule of Law and illiberal legality in illiberal constitutionalism: the case of Hungary*. MTA Law Working Papers 2019/16., s. 9, http://real.mtak.hu/121681/1/2019_16_Drinoczi.pdf

4 Schnider, Linda (2020). *Responses by the CJEU to the European Crisis of Democracy and the Rule of Law*. re:constitution Working Papers 2/2020, s. 23, 28, https://www.forum-transregionale-studien.de/fileadmin/pdf/SCHNEIDER_rec_WP_2_2020.pdf

5 Krisztina Kovács’ın “Savunulamaz Savaş Söylemi”ne dair yorumu için bkz. Kovács, Kriszta (2020). Hungary’s Orbánistan: A Complete Arsenal of Emergency Powers. *Verfassungsblog*, 2020/4/06, <https://verfassungsblog.de/hungarys-orbanistan-a-complete-arsenal-of-emergency-powers/>, DOI: [10.17176/20200406-131348-0](https://doi.org/10.17176/20200406-131348-0).

6 Uitz, Renáta (2014). Expelling dissent: On account of the ECtHR judgment in *Baka v Hungary*. *Verfassungsblog*, 2014/6/03, <https://verfassungsblog.de/expelling-dissent-account-ecthr-judgment-baka-v-hungary-2/>.

7 30 Mart 2021 tarihinde Hafıza Merkezi Berlin tarafından düzenlenen “Yerel Mücadeleler, Ulusötesi Stratejiler: Macaristan ve Türkiye – Baskı Altındaki İnsan Hakları: Sivil Toplumun Araçları” başlıklı çevrimiçi toplantıda Uluslararası Af Örgütü Macaristan Şubesi, Macaristan Helsinki Komitesi, Political Capital, Avrupa Roman Hakları Merkezi, Uluslararası Af Örgütü Türkiye Şubesi, Hafıza Merkezi, Türkiye İnsan Hakları Vakfı ve Çağdaş Hukukçular Derneği’nin temsilcileri bir araya geldi.

ZEMİNİ HAZIRLAMAK

İlliberal politikaların doğası gereği, bu politikaları benimseyen rejimler arasında birçok benzerlik bulunabilir. Bu rejimlerin alet kutularındaki yaygın temel unsurlara baktığımızda bu unsurların ortaklık gösterdiğini görürüz: egemenlik iddiası, anayasal kimlik, ulusal güvenlik ve dezenformasyon.⁸ Diğer ortak özellikler arasındaysa illiberal politikalar ve bu politikalar doğrultusunda tasarlanmış yasaları meşrulaştırmaya hizmet eden tarihsel anlatıların devreye sokulması,⁹ anayasa yapım süreçlerinde kutuplaşmış/kutuplaştırıcı yaklaşımların hâkim olması,¹⁰ belirli amaçlara yönelik yasaların çıkarılması,¹¹ formel yasalılık,¹² formel kurallar terk edilerek enformel yapılara geçilmesi,¹³ veya karşılaştırmalı hukukun suistimal edilmesi yer alır.¹⁴ Kısaca açıklamak gerekirse liberal anayasacılık, politikaları hukuk aracılığıyla sınırlamak ve bireysel hakların korunmasını garanti altına almakla ilgilidir.¹⁵ Bu anlayışı reddeden rejimlerin yasal niteliğini tanımlamak için suistimalci anayasacılık, modern otoriterlik, popülist anayasacılık, otokratik yasalılık veya hibrit rejim gibi birçok kavram ortaya atılmıştır.¹⁶ Drinóczi'ye göre şunu söylemek mümkündür: "İlliberal anayasacılık, demokratik çürüme veya (liberal) anayasacılıktan, yani anayasal demokrasiden [...] otoriter bir rejime kayma sürecinde belli bir evredir. İlliberal anayasacılıkta, yazılı bir anayasa, anayasal denetim, hukukun üstünlüğü, demokrasi ve insan hakları gibi anayasal demokrasinin her bir unsuru gözlemlenebilir –yani hukuken yürürlüktedir– ancak bu unsurların hiçbiri tam anlamıyla geçerli değildir."¹⁷ Bu nedenle, büyük ölçüde değişiklik gösterebilen bir "arada olma" halinden bahsedilebilir. Yine de illiberal politikalar yürüten rejimler, ince bir liberal anayasacılık patinasının arkasına sığınarak meşruiyetlerini korumaya çalışır.¹⁸

8 Kochenov, Dimitry Vladimirovich and Bárd, Petra (2018). The Four Elements of the Autocrats' Playbook. *Verfassungsblog*, 2018/9/18, <https://verfassungsblog.de/the-four-elements-of-the-autocrats-playbook/>, DOI: [10.17176/20180918-164220-0](https://doi.org/10.17176/20180918-164220-0).

9 Jakab, András (2020). Informal Institutional Elements as Both Preconditions and Consequences of Effective Formal Legal Rules: The Failure of Constitutional Institution Building in Hungary. *The American Journal of Comparative Law*, Sayı 68 (4), Aralık 2020, s. 781-789.; Tecimer, Cem (2021). Turkey's Constitution of 1921 and Turkey's Culture Wars of 2021. *Verfassungsblog*, 2021/4/07, <https://verfassungsblog.de/turkey-1921-2021/>, DOI: [10.17176/20210407-171109-0](https://doi.org/10.17176/20210407-171109-0).

10 Macaristan'ın anayasasını ülkeyi ikiye bölen bir konu olarak ele alan bir yorum için bkz. Jakab (2020): s. 783.; Öztürk, Ahmet Erdi ve Gözaydın, İştâ (2016). Turkey's draft constitutional amendments: harking back to 1876? *Verfassungsblog*, 2016/12/30, <https://verfassungsblog.de/turkeys-draft-constitutional-amendments-harking-back-to-1876/>, DOI: [10.17176/20170103-113938](https://doi.org/10.17176/20170103-113938).

11 Bakó, Beáta (2021). Hungary's Latest Experiences with Article 2 TEU: The Need for 'Informed' EU Sanctions. Armin von Bogdandy, Piotr Bogdanowicz, Iris Canor, Christoph Grabenwarter, Maciej Taborowski and Matthias Schmidt (der). *Defending Checks and Balances in EU Member States – Taking Stock of Europe's Actions* içinde, s. 38-44. Springer, 2021; Yıldız, Ali (2019a). Did Turkey's Recent Emergency Decrees Derogate from the Absolute Rights? *Verfassungsblog*, 2019/9/28, <https://verfassungsblog.de/did-turkeys-recent-emergency-decrees-derogate-from-the-absolute-rights/>, DOI: [10.17176/20190928-232402-0](https://doi.org/10.17176/20190928-232402-0).

12 Drinóczi (2019): s. 27.; Jakab'a göre, 2010'dan sonraki dönemde yasama erki daha fazla araçsallaştırılmaya başlandı, yasalar da artık siyaseti gerçek anlamda engelleyen bir unsur olmaktan çıkıp teknik bir engele dönüştü. Bkz. Jakab (2020): s. 774, 786.

13 Acar, Ali (2016). "De-constitutionalism" in Turkey? *Verfassungsblog*, 2016/5/19, <https://verfassungsblog.de/de-constitutionalism-in-turkey/>, DOI: [10.17176/20160520-104855](https://doi.org/10.17176/20160520-104855); Jakab (2020): s. 774-781.

14 Tecimer, Cem (2017). Abusive comparativism: "Pseudo-comparativist" political discourse as a means to legitimizing constitutional change in Turkey. *Verfassungsblog*, 2017/5/15, <https://verfassungsblog.de/abusive-comparativism-pseudo-comparativist-political-discourse-as-a-means-to-legitimizing-constitutional-change-in-turkey/>, DOI: [10.17176/20170515-094627](https://doi.org/10.17176/20170515-094627); Uitz, Renáta (2019). A jogállamiság párbeszéd útján történelem védelmének buktatói. *Fundamentum*, 2019/1-2, s. 48.

15 Dyeve, Arthur (2005). The constitutionalisation of the European Union: discourse, present, future and facts. *European Law Review*, Cilt 30, No.2, 2005, s. 173.

16 Daha ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. Drinóczi (2019), s. 3-9.

17 Drinóczi (2019), s. 4.

18 (Bir ideal olarak zaman zaman anayasacılıkla ilişkilendirilen) hukukun üstünlüğünün sağladığı 'meşruiyet patinası' için bkz. Tamanaha, Brian Z. (2004). *On the Rule of Law – History, Politics, Theory*. Cambridge University Press: s. 120.

Büyük resim – Macaristan

Avrupa Birliği (AB) sınırları içerisinde, otokratikleşme süreci en ileri düzeydeki ülke olarak görülse de¹⁹ Macaristan'daki durumun Türkiye'dekiyle tam olarak karşılaştırılmayacağı konusunda büyük ölçüde mutabık kalınmıştır. Çeşitli endeksler ve raporlar iki ülkedeki durumun hangi alanlarda nasıl farklılaştığını ortaya koymaktadır. Örneğin, World Justice Project'in yayınladığı 2020 Hukukun Üstünlüğü Endeksi'ne göre, Macaristan endekste kullanılan göstergeler doğrultusunda 53 puan (hükümet yetkileri üzerindeki kısıtlamalar konusunda 40, temel hakların korunması konusunda 58 puan) alırken, Türkiye 43 puan (hükümet yetkileri üzerindeki kısıtlamalar konusunda 30 puan, temel hakların korunması konusunda 32 puan) almıştır.²⁰ Bu sayıların öneminin anlaşılması için siyasi durumu sıklıkla Macaristan'ınkiyle karşılaştırılan Polonya'nın toplam 66 puan aldığını belirtmekte fayda var.

Macaristan'daki dönüşümün tek ve belirgin bir kırılma ânında yaşanmadığı, liberal anayasacılığın daha ziyade istikrarlı –ve hâlâ devam eden– bir süreçte ortadan kaldırıldığı yaygın olarak kabul edilmektedir. 2010 yılında Fidesz ve KDNP'den²¹ oluşan bir koalisyon Macaristan Ulusal Meclisi'nde anayasal çoğunluğu kazanarak iktidara geldi. O zamandan beri kamu makamları tarafından alınan ve kanun, anayasa değişikliği ve hatta yeni bir anayasa olarak yürürlüğe konulan birçok önlem, –sadece Macaristan içinden değil– aynı zamanda Avrupa kurumları (hem AB hem de Avrupa Konseyi) ve hatta Amerika Birleşik Devletleri tarafından farklı derecelerde eleştirilmiştir.²² Yeni anayasanın –Macaristan Temel Yasası–²³ kabulü ve içeriğine ilişkin tartışmaların yanı sıra Macaristan Anayasa Mahkemesi'nin (MAM) kararlarını bozar nitelikteki anayasa değişiklikleri,²⁴ seçim kanunundaki değişiklikler (seçim bölgelerinin sınırlarının yeniden çizilmesi, kazanan partilere tazminat hakkı sağlayan bir sisteminin uygulanması),²⁵ yargı “reform”una ilişkin çıkarılan çeşitli yasalar,²⁶ basın özgürlüğünün durumu,²⁷ Veri Gizliliği Ombudsmanı'nın görevine

19 Hegedüs, Dániel (2020). Az uniós értékek védelmének politikai-intézményi háttérre. *Fundamentum*, 2020/2-3, s. 8.; Hong, Mathias (2018). “Constitutional Resilience – How Can a Democratic Constitution Survive an Autocratic Majority?”. Freedom of Speech, Media and Civil Society in Hungary and Poland. *Verfassungsblog*, 2018/12/09, <https://verfassungsblog.de/constitutional-resilience-how-can-a-democratic-constitution-survive-an-autocratic-majority-freedom-of-speech-media-and-civil-society-in-hungary-and-poland/>, DOI: 10.17176/20181209-203703-0.

20 <https://worldjusticeproject.org/our-work/research-and-data/wjp-rule-law-index-2020>

21 Hıristiyan Demokrat Halk Partisi.

22 <https://www.reuters.com/article/us-hungary-usa-corruption-idUSKCN0I70KL20141018>

23 Macaristan Anayasası'nın kabul prosedürü ve içeriği yoğun tartışmaların konusu oldu. Örneğin Venedik Komisyonu'nun yayınladığı görüş için bkz. [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2011\)016-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)016-e)

24 Dördüncü Anayasa Değişikliği şiddetli eleştirilere tabi tutuldu. Bu değişiklikle esas olarak Anayasa Mahkemesi'nin bazı kararları bozularak Anayasa'ya aykırı birtakım unsurlar Anayasa'nın bünyesine dahil edildi. Ayrıca, Dördüncü Değişikliğe göre, MAM'ın anayasal değişikliklerini esasa ilişkin denetleme yetkisi bulunmamaktadır. Macaristan Helsinki Komitesi'nin bu konuda hazırladığı derleme için bkz. <https://helsinki.hu/wp-content/uploads/Constitutional-Court-vs-Fourth-Amendment.pdf> Macaristan Sivil Özgürlükler Birliği'nin yayınladığı görüş için bkz. <https://tasz.hu/cikk/what-is-wrong-with-the-fourth-amendment-to-the-fundamental-law-1>

25 von Notz, Anna (2018). How to Abolish Democracy: Electoral System, Party Regulation and Opposition Rights in Hungary and Poland. *Verfassungsblog*, 2018/12/10, <https://verfassungsblog.de/how-to-abolish-democracy-electoral-system-party-regulation-and-opposition-rights-in-hungary-and-poland/>, DOI: 10.17176/20190116-210647-0.

26 Örneğin, Avrupa Komisyonu, hâkimlerin zorla emekli edilmeleri nedeniyle Macaristan'a karşı bir ihlal prosedürü başlattı. ABAD, 6 Kasım 2012 tarihli kararında (*Avrupa Komisyonu/Macaristan*, C-286/12), Macaristan'ın, daimi hâkimlerin emeklilik yaşını kanunen düşürerek AB hukukunu ihlal ettiğini tespit etmiştir. (Eski Macaristan Yüksek Mahkemesi'nin görevdeki başkanının görevden alınmasıyla ilgili açılan dava sonunda AIHM'ye taşındı ve AIHM, 23 Haziran 2016 tarihli *Baka/Macaristan* no. 20261/12 [BD] kararında ihlal kararı verdi.

27 2011 yılında kabul edilen yeni medya yasaları uluslararası düzeyde ciddi eleştirilere yol açtı. Örneğin, Avrupa Parlamentosu Kararı için bkz. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-7-2011-0094_EN.html/; AK İnsan Hakları Komiseri'nin Görüşü için bkz. <https://rm.coe.int/opinion-of-the-commissioner-for-human-rights-on-hungary-s-media-legisl/16806daac3>; veya konuya dair kısa bir haber için bkz. <https://www.dw.com/en/hungary-amends-media-law-seen-as-curbing-press-freedom/a-14895879>. MAM, 165/2011. (XII. 20.) sayılı Kararında yeni yasaların bazı bölümlerinin anayasaya aykırı olduğuna karar verdi. Nitekim, Avrupa kurumlarıyla yapılan görüşmelerin bir sonucu olarak, yasalar kısmen değiştirildi. Avrupa Komisyonu'nun 2020 Hukukun Üstünlüğü Raporu'nda Macaristan özelinde medya özgürlüğünün durumuna değinilerek Medya Konseyi'nin bağımsızlığı, medya kuruluşlarının mülkiyet yapısına ilişkin şeffaflık, medya sahipliğinin merkezileşmesi gibi olgular vurgulanmıştır: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020SC0316&from=EN>

son verilmesi,²⁸ kiliselerin yasal statüsünü belirleyen yasalarda yapılan değişiklikler,²⁹ “Soros’u Durdur” ismiyle anılan kanun paketi,³⁰ “Lex CEU” [CEU Kanunu],³¹ akademik özgürlük,³² ve “Lex NGO”³³ [STK Kanunu] da dahil olmak üzere çeşitli konular son birkaç yıldır gündeme gelmektedir. Bu liste elbette uzatılabilir. Ancak, Macar politikacıların bazı durumlarda fikirlerini değiştirdiğini de belirtmek gerekir. Bunun birinci örneği, yetkililerin büyük oranda kamuoyuna bağlı hareket etmesi ve planlanan önlemlere büyük bir çoğunluk tarafından itiraz edildiğinde kendi görüşünden vazgeçmesidir. Bunun, özellikle iktidar koalisyonunun destekçileri arasında bu tarz bir muhalefet söz konusu olduğunda gerçekleştiği söylenebilir. Sözelimi 2014 yılında hükümetin “internet vergisi” fikrinden vazgeçmesi bunun bir örneğidir.³⁴ İkinci olarak, yetkililerin Avrupa kurumlarıyla beraber bir “çözüm” bulmaya veya Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD) ya da Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararlarını en azından bir dereceye kadar (“kozmetik uyum”)³⁵ uygulamaya çalıştığı gözlemlenebilir. Macar makamlarının Avrupa kurumlarıyla işbirliği yapmaya genellikle oldukça istekli olduğu yaygın kabul görmektedir.³⁶

Anlatıların, illiberal politikaların meşrulaştırılması için temel bir işlev gördüğünü daha önce belirtmiştik. İlliberal politikalar doğrultusunda hareket eden iktidarlar, icraatlarıyla “milleti” savunduklarını ilan ederek olağanüstü tedbirleri meşrulaştırmaya çalışmaktadır. Macaristan’da, 2010 seçimlerinden sonra Ulusal Meclis, seçim sürecinde –diğerlerine ilaveten– yeni bir toplumsal sözleşmenin doğduğunu belirten Ulusal İşbirliği Bildirgesi’ni kabul etti.³⁷ Bildirgede, sistemin tüm Macarlara açık olduğu öne sürülürken gerçekte durum farklı görünüyordu. Etno-milliyetçilik yükselişe geçti ve sonunda anayasal kabul gördü.³⁸ Bu süreçte yürütülen politikalar, kendilerine karşı ulusun savunulmasının gerektiği iddia edilen belli bireyler, gruplar ve kurumları hedef aldı ve almaya devam ediyor. Uluslararası Para Fonu, evsizler, STK’lar, sığınmacılar (veya göçmenler), liberal elitler, “Brüksel”, LGBTQİ+’lar ve tüm bunların arkasında George Soros, bu politikanın ve gündemin ceremesini çekiyor. Macaristan sürekli bir “savaş”³⁹ halinde ve sürekli savunulması gerek. Bu politikaların yaygınlaştırılması için medya üzerindeki siyasi nüfuzun artırılması iktidar açısından hayati öneme sahipti. Hukuki araçların bu amaç doğrultusunda kullanılması eleştirildiğinden yeni bir stratejinin belirlenmesi gerekti. Geliştirilen “çözüm” ise temelde maddi bir çözümdü: İktidara sadık işinsanları ve sadık yönetimlere sahip özel vakıflar, mevcut medya organlarının büyük bir

28 ABAD, 8 Nisan 2014 tarihli kararında (*Avrupa Komisyonu/Macaristan*, C-288/12), Macaristan’ın, Veri Gizliliği Ombudsmanı’nın görevini, görev süresi sona ermeden sonlandırması nedeniyle AB hukukunu ihlal ettiğini tespit etmiştir.

29 “Kâr amaçlı” kiliselerin faaliyetlerini durdurmayı amaçlayan kanunla, bazı kiliselerin yasal statüsü hukuken kabul edilerek bu konudaki tescil yetkisi mahkemelerden Ulusal Meclis’e devredildi. Kanuna MAM’de itiraz edildi ve MAM, 6/2013 (III. 1.) AB sayılı kararında, yeni yasanın ana unsurlarının anayasaya aykırı olduğuna hükmetti. Dördüncü Anayasa Değişikliği, MAM’nin kararını bozarak ilgili düzenlemeleri Anayasa’nın bünyesine yerleştirdi. Daha sonra dava AİHM’ye taşındı ve AİHM, 8 Nisan 2014 tarihli ve 70945/11, 23611/12, 26998/12, 41150/12, 41155/12, 41463/12, 41553/12, 54977/12 ve 56581/12 nolu *Magyar Keresztény Mennonita Egyház ve Diğerleri/Macaristan* kararında Macaristan’ın Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ni ihlal ettiğine karar verdi.

30 Bu mesele daha sonra tartışılacaktır.

31 Central European University’nin (Orta Avrupa Üniversitesi) kaderi çokça tartışılıyor, örneğin bkz. Uitz, Renáta (2020). Finally: The CJEU Defends Academic Freedom. *Verfassungsblog*, 2020/10/08, <https://verfassungsblog.de/finally-the-cjeu-defends-academic-freedom/>, DOI: 10.17176/20201008-233515-0.

32 Ziegler, Tamas Dezso (2019). It’s Not Just About CEU: Understanding the Systemic Limitation of Academic Freedom in Hungary. *Verfassungsblog*, 2019/3/26, <https://verfassungsblog.de/its-not-just-about-ceu-understanding-the-systemic-limitation-of-academic-freedom-in-hungary/>, DOI: 10.17176/20190517-144417-0.

33 Bu mesele daha sonra tartışılacaktır.

34 <https://www.bbc.com/news/world-europe-29846285>

35 Hegedüs, s. 9.

36 Closa, Carlos (2019). The politics of guarding the Treaties: Commission scrutiny of rule of law compliance. *Journal of European Public Policy*, s. 709.

37 https://www.parlament.hu/irom39/00047/00047_e.pdf

38 Halmai, Gábor (2018). Fidesz and Faith: Ethno-Nationalism in Hungary. *Verfassungsblog*, 2018/8/29, <https://verfassungsblog.de/fidesz-and-faith-ethno-nationalism-in-hungary/>, DOI: 10.17176/20180629-091745-0.

39 Yine, Krisztina Kovács’ın “savunulamaz savaş söylemi” ile ilgili yorumu için bkz. Kovács (2020).

kısmını satın aldı.⁴⁰ Bu nedenle, medya sahipliğine ilişkin şeffaflığın Avrupa Komisyonu tarafından 2020 Hukukun Üstünlüğü Raporu'nda sorunsallaştırılması sürpriz olmadı.⁴¹

Büyük resim – Türkiye

Anayasacılığın erozyonu Türkiye’de de bir süreç olarak vuku buldu. Ancak Macaristan’dan farklı olarak Türkiye’de bazı kırılma anlarının büyük değişimlere sebep olduğu ve yetkililer tarafından uygulanan önlemlerin de aynı olmadığı göz önünde bulundurulmalıdır. 2002’den beri iktidarda olan⁴² ve bir zamanlar laiklik ve Avrupa’yla entegrasyon doğrultusunda taahhütlerde bulunan AKP’nin siyasi tutumundaki kayma, Türkiye’deki sürece damgasını vurdu.⁴³ Burada, sembolik olayların önemine değinmek gerekiyor: 2013 yılında Türkiye’nin başörtüsü yasağı kaldırıldı;⁴⁴ bu karar bir anlamda AİHM’nin Leyla Şahin davasındaki ünlü kararının bozulmasına tekabül ediyordu.⁴⁵ 2020 yılındaysa, bir zamanlar Bizans’a ait olan, Osmanlı fethinden sonra camiye, 1935’teyse müzeye çevrilen Ayasofya Kilisesi tekrar camiye çevrildi.⁴⁶

Bununla birlikte, bu sembolik hamlelerin ötesine geçerek yasal çerçeveye baktığımızda, yukarıda bahsedilen anayasal düzenin erozyonunun ve illiberal, hibrit bir rejimin yükselişinin ayırt edici özelliklerinin çoğunu gözlemleyebiliriz. Türkiye’nin anayasal yapısı uzun bir süredir parlamenter demokrasi olarak kabul ediliyordu. 2011’den beri anayasa reformlarını savunan AKP, tamamıyla yeni bir anayasanın kabul edilmeyeceğini anlayınca başkanlık sistemine geçişi sağlayacak değişiklikleri desteklemeye başladı.⁴⁷ Kısacası, Temmuz 2016’daki başarısız darbe girişiminin⁴⁸ ardından Ocak 2017’de TBMM (esas olarak AKP ve MHP) “güçlü liderlik” inşasına yönelik bir dizi değişikliği kabul etti.⁴⁹ Aynı yılın nisan ayında yapılan referandumda bu değişiklikler küçük

40 Macaristan’ın geriye kalan bağımsız medya kuruluşlarından biri olan Index’te yaşananlar için bkz. <https://www.bbc.com/news/world-europe-53531948>; Medya kuruluşlarının tek bir merkezde (KESMA) yoğunlaşmasına ilişkin haberler için bkz. https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/64284/Hungarian_media_market.pdf?sequence=1&isAllowed=y; <https://cmds.ceu.edu/article/2019-08-08/report-establishment-kesma-exacerbates-overall-risk-media-pluralism-hungary>; <https://europeanjournalists.org/blog/2019/12/03/new-report-hungary-dismantles-media-freedom-and-pluralism/>

41 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020SC0316&from=EN>

42 <https://www.osce.org/odihr/elections/turkey?page=1>

43 <https://www.theguardian.com/world/2002/nov/04/2>; <https://www.bbc.com/news/world-europe-13746679>

44 <https://www.reuters.com/article/us-turkey-headscarf-ban-idUSBRE99708720131008>

45 10 Kasım 2005 tarihli ve no’lu 44774/98 *Leyla Şahin/Türkiye* kararı [BD]. AİHM’ye göre, “Anayasa Mahkemesi, 7 Mart 1989 tarihli kararında, demokratik değerlerin güvencesi olarak laikliğin, özgürlük ve eşitliğin buluşma noktası olduğunu altını çizmiştir.” Benzer şekilde, “bu tür bir laiklik kavramı Mahkemeye göre Sözleşme’nin temelini oluşturan değerlerle uyumludur. Mahkeme, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygı ile uyumlu olan ve şüphesiz Türk Devleti’nin temel ilkelerinden biri olan bu ilkenin desteklenmesinin Türkiye’de demokratik sistemin korunması için gerekli görülebileceği görüşündedir.” Dahası, “Mahkeme... Türkiye bağlamında İslami başörtüsü sorununun değerlendirilmesinde, zorunlu bir dinî vecibe gibi takdim edilen veya algılanan böyle bir simgeyi takmanın, onu takmamayı seçenler üzerinde yaratacağı etkinin de göz önüne alınması gerektiğini değerlendirmektedir. Daha önce kaydedildiği gibi, bahis konusu hususlar, nüfusunun çoğunluğu, kadın haklarına ve laik bir yaşam tarzına kuvvetli bir bağlılık sergilerken İslam inancına da bağlı olan bir ülkede, ‘diğerlerinin hak ve özgürlüklerinin’ ve ‘kamu düzeninin’ korunmasını da içermektedir. Bu alandaki özgürlüğe uygulanan kısıtlamalar, bu sebeple, Türk Mahkemelerinin de belirttiği gibi, özellikle bu dinî sembolün Türkiye’de son yıllarda siyasi önem kazanmasından beri..., yukarıdaki iki yasal amaca erişmek için bir toplumsal ihtiyacın karşılanması olarak görülebilir.” Bkz. <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-142300&file-name=CASE%20OF%20LEYLA%20%u015EAH%u0130N%20v.%20TURKEY%20-%20%5BTurkish%20Translation%5D%20by%20the%20Turkish%20Ministry%20of%20Foreign%20Affairs.pdf>

46 Kirchmair, Lando (2020). Turning Hagia Sophia into a mosque (again) – Has international law anything to say about that? *Völkerrechtsblog*, 2020/7/21, <https://voelkerrechtsblog.org/de/turning-hagia-sophia-into-a-mosque-again/>, doi: 10.17176/20200721-235451-0; <https://www.bbc.com/news/world-europe-53366307>

47 Bkz. Acar (2016).

48 Bu konu daha sonra tartışılacaktır.

49 Daha fazla bilgi için bkz. <https://www.aljazeera.com/features/2017/1/17/turkeys-constitutional-reform-all-you-need-to-know>

bir oy farkıyla onaylandı.⁵⁰ Yeni hükümlerle “Türk tipi bir başkanlık” sistemi veya bir “delegatif demokrasi” doğdu.⁵¹ Yeni sistemde cumhurbaşkanı doğrudan seçilir, cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanlardan oluşan kabinenin/yürütmenin başıdır; başbakanlık göreviyse kaldırılmıştır. Atama süreçleri artık meclisin müdahalesi olmadan yürütülür. Cumhurbaşkanı, meclis onayına bağlı olmaksızın kararname çıkarma⁵² ve olağanüstü hal ilan etme (olağanüstü tedbirler uygulama) yetkisine sahiptir. Bağımsız olmayıp partiye bağlı olan cumhurbaşkanı, AYM üyeleri de dahil olmak üzere hâkimleri atayabilir.⁵³ Esasen, yeni sistem ile güç cumhurbaşkanının elinde birleştirilmiş ve bu gücün üzerindeki “denge ve denetleme mekanizmaları görünür ölçüde azaltılmıştır.”⁵⁴ Bazı yorumcular gücün bu denli yoğunlaşmasının ancak padişahlarla karşılaştırılabilecek bir durum olduğunu iddia ederken⁵⁵ diğerleri de bunun aslında Türkiye’nin çoktandır süregelen –elit– otoriter tarihine uygun düştüğünü savunmaktadır. “Milleti savunmak” gibi şiarlar Mustafa Kemal tarafından bile kullanılmıştır, ayrıca devletin zorlayıcı gücünün sürekli bir tehdit oluşturması da yeni bir durum değildir.⁵⁶ Venedik Komisyonu, Mart 2017’de anayasa değişikliklerine ilişkin bir Görüş kabul etti.⁵⁷ Komisyon, siyasi sistemini parlamenter sistemden başkanlık sistemine dönüştürme hakkına sahip olsa da her devletin kuvvetler ayrılığı ve hukukun üstünlüğü ilkesini koruması gerektiğine dikkat çekti. Bununla birlikte, Komisyon tarafından yayınlanan Görüş’te, “başkanlık sisteminin özünde, bozularak dikta rejimine dönüşme tehlikesi[nin]” barındığı yönündeki genel endişeler dile getirilmektedir.⁵⁸ Değişikliklerin Türkiye’nin anayasal geçmişinden “önemli bir kopuş” anlamına geldiğinin ve kuvvetler ayrılığı ilkesine dayanmadığının altını çizen Venedik Komisyonu, yeni sistemde, meclisin kanun yapmadaki rolünün marjinalleşmesi ve cumhurbaşkanının hesap verme sorumluluğunun ancak beş yılda bir yapılacak seçimlerle sınırlı kalması yönünde bir riskin ortaya çıktığını gözlemledi. Komisyon, özellikle cumhurbaşkanının (denetime tabi olmayan atamaları da kapsayan) yürütme yetkileri, meclis soruşturmalarının açılmasını sağlayan sistemin zayıflığı, (parlamenter yasa yapımını etkileyebileceğinden) cumhurbaşkanının partizanlığı, cumhurbaşkanlığı ve meclis seçimlerinin senkronizasyonu ve cumhurbaşkanının meclisi feshetme ve olağanüstü hal ilan etme yetkisi ile ilgili endişelerini dile getirdi. Venedik Komisyonu, Türkiye’nin zaten zayıf olan yargısını daha da zayıflatmaları ve (ayrıca Hâkimler ve Savcılar Kurulu’nun kompozisyonu aracılığıyla) yargıya etki etmelerinden dolayı cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin muğlak sınırlarının yanı sıra değişikliklerin kabul sürecini (örneğin referandumun olağanüstü hal koşullarında yapılmasını) sorunsallaştırdı. Sonuç olarak Komisyon, yapılan değişiklikleri “Türkiye’nin anayasal demokrasi geleneğinde geriye atılacak tehlikeli bir adım” ve bir “dikta rejimine” ve “kişisel bir rejim”e doğru potansiyel bir bozulma olarak değerlendirdi.⁵⁹ Venedik Komisyonu’nun Görüş’ü, değişikliklerin Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilmesinden sonra ve anayasa referandumundan bir ay önce açıklandı.

50 Acar, Ali (2017). The Constitutional Referendum in Turkey: A far Stretch from Right to Free Elections to Referenda? *Verfassungsblog*, 2017/6/01, <https://verfassungsblog.de/the-constitutional-referendum-in-turkey-a-far-stretch-from-right-to-free-elections-to-referenda/>, DOI: 10.17176/20170601-125314. Referandumun sonuçları kitlesel protestoları tetikledi; bkz. <https://www.euronews.com/2017/04/17/as-erdogan-declares-victory-crowds-protest-turkey-s-referendum>

51 Şirin, Tolga (2017). New Constitutional Amendment Proposal in Turkey: A Threat to Pluralistic Democracy!. *Verfassungsblog*, 2017/1/31, <https://verfassungsblog.de/new-constitutional-amendment-proposal-in-turkey-a-threat-to-pluralistic-democracy/>, DOI: 10.17176/20170131-132623.

52 Kararnameler yürütme erkine bağlı olsa da buradaki sınırların muğlak olduğu gözlemlenmiştir. Bkz. Öztürk ve Gözaydın (2016) ve Şirin (2017).

53 Bu konuda yapılan bazı değerlendirmeler için bkz. Öztürk ve Gözaydın (2016) ve Şirin (2017).

54 Cem (2019).

55 Öztürk ve Gözaydın (2016).

56 Özsu, Umut (2016). Weimar Turkey?, *Verfassungsblog*, 2016/7/19, <https://verfassungsblog.de/weimar-turkey/>, DOI: 10.17176/20160719-094430.

57 [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2017\)005-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2017)005-e)

58 age., s. 125.

59 age., s. 126-133.

Bu “anayasasızlaştırma”⁶⁰ sürecine paralel olarak, otoriterleşme süreçlerini büyük ölçüde hızlandıran siyasi olaylar yaşandı ve daha sonra bu olaylar anayasa değişikliklerine ve kanunlara dönüştü. Venedik Komisyonu’nun sadece 2016 yılında Türkiye hakkında altı Görüş yayınlamış olması çok şey anlatıyor.⁶¹ Ancak Türkiye’deki insan hakları savunucuları, Türkiye’de yetkili makamların tutumunun 2013’te Gezi Parkı’nda patlak veren protestoların⁶² ardından kötüleştiği ve Macaristan’da görülemeyecek biçimler aldığı konusunda hemfikirdir, ki bu durum Türkiye ile Macaristan arasındaki belirgin bir fark olarak düşünülebilir. Gezi protestolarının etkisi bir yana, kırılmaya neden olan olay daha sonra yaşanacaktı: 15 Temmuz 2016’daki başarısız askeri darbe girişimi.⁶³ Bu darbe girişimiyle ilgili, tertiplenmiş bir olay olduğu iddiaları ve olayın gerçek olduğu açıklamaları (hakikatin bunların bir karışımı olduğunu öne süren başka yorumlar) arasında çeşitlilik gösteren çekişmeli rivayetler ortaya atıldı.⁶⁴ Kesin olarak bilinen, darbe girişiminin ardından olağanüstü hal ilan edildiği ve Temmuz 2018’e kadar devam ettirildiğidir. Darbe girişiminin olduğu gece 260’tan fazla insan hayatını kaybederken,⁶⁵ daha sonra yüz binlerce kişi işten çıkarıldı, binlerce STK ve medya kuruluşu kapatıldı ve gazeteciler, insan hakları savunucuları, kamu görevlileri, hâkimler vb. dahil on binlerce kişi “terör” suçlamasıyla gözaltına alındı.⁶⁶ Ayrıca, vatandaşların pasaportları iptal edilerek seyahat özgürlüğü ciddi şekilde kısıtlandı.⁶⁷ Uygulanan tedbirlerin mahiyetini göstermek için iki örnek verilebilir: Bir yandan KHK’larda yer alan (darbenin bastırılmasına yardım edenlere cezasızlık sağlayan) cezasızlık hükümleri, diğer yandan “terör örgütü”⁶⁸ üyeliğine yönelik uygulanan yaptırımlar. Burada sadece iki tanesine yer verildi, örnekler elbette çoğaltılabilir. Temmuz 2016’da yaşanan gelişmelerden sonra tüm muhalif ve eleştirel sesler üzerindeki baskının ciddi bir şekilde arttığını⁶⁹ ve o zamandan beri azalmadığını söylemek doğru olur.⁷⁰ Daha da kötüsü, mevcut durumda ne Türkiye’nin zayıflatılmış yargı sisteminin⁷¹ ne de Avrupa mekanizmalarının otoriteler karşısında etkili koruma sağladığı söylenebilir.⁷²

Bu olayların yanı sıra Türkiye’de uzun süredir devam eden ve kamusal söylemi ve Türkiye’de politika yapımcıların tutumunu hâlâ büyük ölçüde belirleyen bir çatışma var: Kürt meselesi olarak anılan etno-politik çatışma. Bu çatışma uzun süre çoğunlukla Türkiye sınırları içinde yaşanan bir

60 Acar (2016).

61 https://www.venice.coe.int/WebForms/documents/by_opinion.aspx?lang=EN

62 <https://www.nytimes.com/2013/06/16/world/europe/protesters-in-turkey.html>

63 Kısa bir açıklama için bkz. <https://www.bbc.com/news/world-europe-36816045>

64 Özsü (2016).

65 <https://www.reuters.com/article/us-turkey-security-casualties-idUSKCN0ZW132>

66 Bkz. Spencer, Leighann (2018). Should the ECtHR Consider Turkey’s Criminal Peace Judgeships a Viable Domestic Avenue? *Verfassungsblog*, 2018/10/10, <https://verfassungsblog.de/should-the-ecthr-consider-turkeys-criminal-peace-judgeships-a-viable-domestic-avenue/>, DOI: 10.17176/20181012-131821-0.; Öztürk ve Gözaydın (2016). Daha fazla istatistik için bkz. <https://edition.cnn.com/2017/04/14/europe/turkey-failed-coup-arrests-detained/index.html>

67 Yıldız, Ali (2019b). Turkey’s Disregard for the Freedom of Movement. *Verfassungsblog*, 2019/12/11, <https://verfassungsblog.de/turkeys-disregard-for-the-freedom-of-movement/>, DOI: 10.17176/20191211-181110-0.

68 age.

69 Örneğin bkz. <https://www.dw.com/en/human-rights-watch-turkey-silencing-media-in-post-coup-purge/a-36788601>

70 Yıldız, Ali (2020). Continuing Violation: The Legality of Mass Arrests of Lawyers in Turkey. *Verfassungsblog*, 2020/9/28, <https://verfassungsblog.de/continuing-violation/>, DOI: 10.17176/20200928-220723-0.

71 Çalı, Başak (2018). Will Legalism be the End of Constitutionalism in Turkey? *Verfassungsblog*, 2018/1/22, <https://verfassungsblog.de/will-legalism-be-the-end-of-constitutionalism-in-turkey/>, DOI: 10.17176/20180122-182844; Mimar, Artun (2020). Recognizing Turkey’s Anti-Rule of Law System. *Verfassungsblog*, 2020/10/20, <https://verfassungsblog.de/recognizing-turkeys-anti-rule-of-law-system/>, DOI: 10.17176/20201020-113323-0.

72 AİHM ile ilgili olarak bkz. Spencer (2018).

iç meseleyken durum artık böyle değil.⁷³ Bu çatışmayı kaba hatlarıyla anlatmak bile bu raporun kapsamını aşar. Ancak Türkiye’deki yetkililerin STK’lara nasıl yaklaştıklarıyla da ilgili olduğu için bir konuya değinmek gerekir. Türkiye’de politika yapıcılar Kürdistan İşçi Partisi [PKK] ile Halkların Demokratik Partisi (HDP) arasında net bir ayırım yapmıyor. Hal böyleyken, 2019 yerel seçimlerinin ardından Türkiye’deki resmi makamlar, HDP’nin seçilmiş adaylarını ve belediye başkanlarını “terörizmle bağlantılı” oldukları gerekçesiyle Türkiye’nin Güneydoğu bölgelerindeki belediyelerdeki görevlerinden alarak onların yerine “kayyumlar” atadı.⁷⁴ Venedik Komisyonu bu meseleyle ilgili kabul ettiği Görüş’te⁷⁵ diğer şeylerin yanı sıra bu değişikliklerin olağanüstü hal önlemleriyle bağlantılı olduğunun altını çizdi. Komisyon, resmi olarak daha önce sona eren olağanüstü halin etkilerinin hâlâ devam etmesini endişe verici bulduğunu açıkladı. Venedik Komisyonu’nun görüşüne göre, Türk makamları tarafından benimsenen tedbirler “seçmenlerin iradelerini özgürce ifade etmeleri ve seçilmiş yetkililerin haklarına saygı başta olmak üzere demokrasinin temel ilkeleri ve yasallık, yasal kesinlik ve yasanın öngörülebilirliği gibi ilkelerden oluşan hukukun üstünlüğü ile bağdaşmıyor.”⁷⁶ Bu yaklaşımın STK’larla ilgili alınan tedbirlerde de öne çıktığı ilerde görülecektir.

STK ÇALIŞMALARININ ENGELLENMESİ – HUKUKİ ARAÇLAR VE BAZI ÖRNEKLER

İliberal politikaların, muhalif ve eleştirel sesleri bastırmaya çalışırken STK’ları da hedef aldığını söylemiştik. Küçük farklılıklar dışında, aktörlerin diline dolanan sözler ve anlatılar büyük ölçüde örtüşüyor: Bu örgütlerin yabancı aktörlerin çıkarlarına hizmet ettiği⁷⁷ veya terörist faaliyetlerle bağlantılı olduğu iddia ediliyor.⁷⁸ Macaristan’daki STK’lar nispeten “yumuşak” ve dolaylı önlemlerle karşı karşıyayken Türkiye’de özellikle darbe girişiminden sonra doğrudan ve dolaylı olarak uygulanan sert önlemlerin bir kombinasyonu gözlemlenebilir. Türkiye’de örneğin kişilerin özgürlüklerinden yoksul bırakılması, kurumların kapatılması ve hatta “terörle bağlantılı” bir örgüte üyelik nedeniyle cezai kovuşturma gibi ciddi kısıtlamaların uygulandığı gözlemlenebilir.⁷⁹ Macaristan için durum böyle değil. Aşağıda, tam bir değerlendirme sunmayı amaçlamaksızın, sırasıyla iki ülkede gözlemlenen bazı önlemlere ve olgulara genel bir bakış sunulacaktır.

Macaristan

Macaristan’da politika yapıcıları ve STK’lar arasındaki ilk büyük çatışma 2014 yılına, Ökotárs Vakfı⁸⁰ ve Demokratik Hakları Geliştirme Vakfı⁸¹ tarafından yönetilen Norveç hibeleri etrafında gelişen olaylara dayanıyor. Bahsi geçen vakıflar, mevcut fonları diğer sivil toplum kuruluşlarına

73 <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-49963649>;
<https://www.nytimes.com/2019/10/09/world/middleeast/kurds-turkey-syria.html>;
<https://www.dw.com/en/explained-why-turkey-wants-a-military-assault-on-syrian-kurds/a-50731834>;
https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2019-0049_EN.pdf

74 <https://www.hrw.org/world-report/2021/country-chapters/turkey#8e519f>;
<https://www.hrw.org/news/2020/02/07/turkey-kurdish-mayors-removal-violates-voters-rights>

75 [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2020\)011-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2020)011-e)

76 s. 73.

77 Bkz. Macaristan başbakanının yukarıda alıntılanan açıklaması.

78 Böyle bir söyleme başka “örnek” ülkelerde de rastlanabilir, örneğin Rusya’da: <https://www.dw.com/en/russias-foreign-agent-bill-foreshadows-civil-society-clampdown/a-55688505>

79 Yıldız (2020).

80 <https://okotars.hu/en>

81 Demokratikus Jogok Fejlesztésért Alapítvány: <https://demnet.hu/en/>

tahsis ediyorlardı. Hükümet yanlısı medya kuruluşları, Norveç hibelerinden destek alan kuruluşlar ile George Soros'un ağının büyük oranda örtüştüğünü ileri süren makaleler yayınlamaya başladı. Yayınlanan haberlerde ayrıca bu örgütlerin sivillerden ziyade liberal sol aktivistler olarak görülmesi gerektiği iddia ediliyordu.⁸² Bu söylemler o zamandan beri kullanılıyor.⁸³ Eylül 2014'te, Hükümet Denetleme Ofisi (GCO)⁸⁴ tarafından yöneltilen suçlamalar üzerine polis, dolandırıcılık ve yasadışı finansal faaliyetlere dair kanıt aramak amacıyla yukarıda bahsi geçen STK'ların ofislerine baskın düzenledi.⁸⁵ Daha sonra, bu baskınların hukuka aykırı olduğu ortaya çıktı.⁸⁶ GCO ayrıca Ulusal Vergi ve Gümrük İdaresi'ne⁸⁷ başvurdu, ancak açılan davaların çoğu düşürüldü.⁸⁸ Uzun bir aradan sonra, 2020'de, Macar hükümeti ile Norveç arasında ilgili fonların tahsisi konusunda anlaşmaya varıldı.⁸⁹ Bu arada, Macaristan başbakanı, 25. Bálványos Özgür Üniversite ve Öğrenci Yaz Kampı'nda illiberal demokrasi üzerine bir konuşma yaptı. Konuşmasında STK'lara da değinerek şunları söyledi:

Birilerinin devleti denetlemesi ve yönetmesi gerektiği açıktır; burada usulüne uygun olarak seçilmiş ve yetkilendirilmiş liderleri kastediyorum. Ama sonra bakıyorsunuz, devletin çeperinde sürekli olarak sivil toplum örgütleri ortaya çıkıyor. Şimdi Macaristan'daki sivil toplum tablosu çok tuhaftır. Çünkü profesyonel politikacılardan farklı olarak, sivil aktivizm veya sivil topluluklar taban örgütlenmelerine dayanır, finansal olarak kendi ayakları üzerinde durur ve elbette gönüllüdür. Buna karşılık, Macaristan'daki sivil topluma ya da en azından düzenli olarak kamuoyunun karşısına çıkan kuruluşlara baktığımda, ki en son Norveç hibeleriyle ilgili yapılan tartışmalar da bunu ortaya çıkardı, bunların aslında ücretli siyasi aktivistler olduğunu görüyorum. Ayrıca, bu ücretli siyasi aktivistler yabancılar tarafından finanse ediliyor. Belirli yabancı çıkar gruplarından maaş alıyorlar. Bu grupların bu tür ödemeleri sosyal yatırım amacıyla yaptığını düşünmek zor. Bu araçları, Macaristan'daki siyaseti belirli anlarda belirli konularda etkilemek için kullanmak istediklerine inanmak çok daha gerçekçidir. Dolayısıyla liberal devletin yerine ulusal devletimizi örgütlemek istiyorsak, sivil toplum örgütlerine karşı olmadığımızı ve bize karşı hareket edenlerin sivil toplum örgütleri değil, Macaristan'a yabancı aktörlerin çıkarlarını dayatmaya çalışan ücretli siyasi aktivistler olduğunu açıkça ortaya koymamız çok önemlidir. Bu nedenle, Macaristan Parlamentosu'nun, siz de dahil olmak üzere hepimizin bu maskelerin ardındaki gerçek şahısların kim olduğunu bilmemiz için yabancı aktörlerin etkisini düzenli olarak izleyen, kaydeden ve kamuya açıklayan bir komite oluşturması son derece haklıdır.⁹⁰

Giderek gerginleşen bir ortamda hükümet yanlısı medya kuruluşları akademisyenleri, gazetecileri, insan hakları aktivistlerini, politikacıları ve benzer grupları⁹¹ dahil ettikleri "Soros'un paralı askerleri"ni ifşa eden listeler yayınlamaya başlayarak⁹² bu grup ve bireylerin birbirleriyle

82 https://www.magyarhirlap.hu/gazdasag/A_Norveg_Alapbol_meg_a_kormanyellenes_uszitasra_is_futotta;

<https://pestisracok.hu/soros-gyorgy-halobjaban-aki-norvegoktol-kap-ketszer-kap/>;

https://media.mandiner.hu/cikk/20140702_bodis_andras_norveg_alap_soros_gyorgy_hadserege_is_beszallt_a_haboruba

83 <https://pestisracok.hu/norveg-penzbol-soros-gyorgy-segitsegevel-tamadjak-evек-ota-magyarorszagot/>

84 <https://kehi.kormany.hu/welcome>

85 https://index.hu/belfold/2014/09/08/keszenletisek_akcioznak_az_okotarsnal/

86 <https://444.hu/2015/01/29/a-birosag-szerint-torvenytelen-volt-az-okotars-elleni-hazkutatasi/>

87 <https://pestisracok.hu/mar-nav-nyomoz-norveg-alapok-ugyeben/>

88 <https://okotars.hu/en/eeanorwegian-ngo-fund-we-keep-working>; <https://okotars.hu/okotars-udvozoljuk-nav-donteset>;

<https://magyarnemzet.hu/archivum/belfold-archivum/torvenyesen-mukodtek-a-civilek-3991366/>; <https://24.hu/belfold/2020/12/21/norveg-alap-tamogatas-civilek-magyarorszag/>; https://hvg.hu/itthon/20151020_Megszuntettek_a_nyomozast_az_Okotars_elle

89 <https://hungarytoday.hu/debate-agreement-eea-norway-grants-hungary-ngos-civil/>; <https://24.hu/belfold/2020/12/21/norveg-alap-tamogatas-civilek-magyarorszag/>

90 <https://2015-2019.kormany.hu/en/the-prime-minister/the-prime-minister-s-speeches/prime-minister-viktor-orban-s-speech-at-the-25th-balvanyos-summer-free-university-and-student-camp>

91 <https://888.hu/ketharmad/a-lista-a-soros-halozat-hazai-kitartottjai-4054506/>; <https://figyelo.hu/hirek/itt-a-vegleges-lista-17881/>;

<https://www.origo.hu/itthon/20180412-soros-emberei-lista.html>

92 <https://apnews.com/article/6fc8ca916bdf4598857f58ec4af198b2>

bağlantılarını ortaya çıkarmaya çalıştı.⁹³ Politikacılar, göçü destekledikleri düşünülen STK'ların kapılarına küçük etiketler bile astı.⁹⁴ Bu bağlamda, STK'ların faaliyetlerini hedef alan iki kanundan bahsetmek gerekir. Bunlar, "Lex NGO" ve "Soros'u Durdur" paketi olarak anılan kanunlardır.

İlk olarak, Yurtdışından Destek Alan Kuruluşların Şeffaflığı Hakkındaki 2017 tarihli LXXVI sayılı Kanun, Haziran 2017'de kabul edilmiştir. Kanunun önsözünde, toplumu STK'ların çalışmaları aracılığıyla yabancı bağışçıların çıkarları doğrultusunda şekillendirebileceğinden, STK'lara tahsis edilen fonların "şeffaflığı"nı artırmanın amaçlandığı belirtilmektedir. Diğer hususların yanı sıra kanun, belirli bir miktardan fazla yabancı fon alan kuruluşların yetkili mahkemede "yabancı fon alan kuruluş" olarak kayıt yaptırılmalarını ve ayrıca (gerçek veya tüzel kişi olduklarına bakılmaksızın) bağışçıların adlarını açıklamalarını (kaydettirmelerini) şart koşar. Bu kapsamda oluşturulan veritabanı herkesin erişimine açıktır. Ayrıca bu tür kuruluşlar, web sitelerinde ve yayınlarında "yabancı fon alan kuruluş" olduklarını belirtmek zorundadır.⁹⁵ "Lex NGO" etrafındaki tartışmalar kitlesel gösterileri tetikledi⁹⁶ ve kanunun kabul edilmesi sivil toplum aktörleri tarafından güçlü bir direnişle karşılandı.⁹⁷ Muhalefet partileri yasaya MAM'da itiraz etti. 2018 yılında mahkeme, 3198/2018. (VI. 21.) AB sayılı kararı ile, ABAD'ın prosedürünü göz önünde bulundurarak kendi prosedürünü askıya aldı⁹⁸ ve o zamandan beri davanın esası hakkında bir karar vermedi. Bununla beraber Avrupa Komisyonu, "Lex NGO" nedeniyle Macaristan'a karşı ihlal prosedürü başlattı. ABAD, 18 Haziran 2020 tarihli ve C-78/18 sayılı *Komisyon/Macaristan (Derneklerin Şeffaflığı)* kararında, "Lex NGO"nun AB hukukunu ihlal ettiğini tespit etti.⁹⁹ Macar hükümeti uzun bir süre ABAD'ın kararına uymadı.¹⁰⁰ Ancak, Nisan 2021'de Macar hükümeti nihayet "Lex NGO"nun yürürlükten kaldırılacağını duyurdu. Bunun yerine Ulusal Meclis Mayıs ayında, Kamu Hayatını Etkileyebilecek Sivil Toplum Kuruluşlarının Şeffaflığı Hakkındaki 2021 tarihli ve XLIX sayılı Kanun'u kabul etti. Yeni kurallara göre, Devlet Denetleme Ofisi,¹⁰¹ yıllık bütçeleri 20 milyon forint'i (yaklaşık 55.000 avro) aşan tüm sivil toplum kuruluşlarının, bazı istisnalar dışında, mali durumu hakkında bir rapor hazırlamakla görevlendirilmiştir. STK'lar, "Lex NGO"nun lağvedilmesini memnuniyetle karşılarken hemen yeni düzenlemeleri protesto etmeye geçti.¹⁰²

İkinci olarak, "Soros'u Durdur"dan bahsetmek gerekiyor. Bu yasa paketi, Yedinci Anayasa Değişikliği'yle birlikte kabul edildi. Sözü geçen anayasa değişikliğiyle, diğer şeylerin yanı sıra Macaristan'ın anayasal kimliğinin ve Hıristiyan kültürünün korunmasının devletin birincil amacı olduğu düzenlenmiş; yabancıların Macaristan'a yerleşmesi ve evsiz kişilerin kalıcı olarak kamusal alanda yaşaması yasaklanmıştır. "Soros'u Durdur" (2018 tarihli ve VI sayılı Kanun) aslında bir dizi farklı kanunu değiştirdi. Resmi bildiriye göre, yapılan değişikliklerin amacı, Macar ulusunun

93 <https://pestisracok.hu/soros-gyorgy-civil-csapjai-atfonjak-az-egeszes-magyar-kozeletet/>; <https://pestisracok.hu/soros-kato-nai-mar-nem-is-leplezik-ki-penzeli-a-tunteteseiket/>

94 <https://444.hu/2018/06/12/a-migracio-annyira-sulyos-veszely-a-magyar-kormany-szerint-hogy-az-ontapados-matricak-kal-felszerelt-hollik-istvant-is-hajlandoak-bevetni-ellene>

95 Daha fazla ayrıntı için bkz. <https://helsinki.hu/wp-content/uploads/NGO-Bill-HU-short-analysis-0411-final.pdf>

96 <https://444.hu/2017/04/12/ezrek-tuntetnek-a-ceu-es-a-a-civilek-mellett-a-hosok-teren>

97 <https://civilizacio.net/en/news-blog/ngos-were-here-to-stay-and-to-continue-our-work>

98 <http://hunconcourt.hu/announcement/in-the-spirit-of-the-european-constitutional-dialogue-the-constitutional-court-suspend-ed-its-procedures-in-the-cases-related-to-the-act-on-national-higher-education-and-the-act-on-ngos>

99 <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=227569&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=-first&part=1&cid=793222>; Ayrıca ABAD'ın basın açıklaması için bkz. <https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2020-06/cp200073en.pdf>

100 Aralık 2020'de, STK temsilcileri Avrupa Konseyi'ni ABAD'ın kararlarının uygulanmasını sağlamaya davet etti.

Bkz. https://helsinki.hu/wp-content/uploads/Policy_note_CJEU_ruling_HU_NGO_law.pdf

101 Anayasanın 43 (1) Maddesi'ne göre, "(1) Devlet Denetleme Dairesi, Ulusal Meclisin mali ve ekonomik denetimden sorumlu organdır. Devlet Denetleme Dairesi, kanunda belirtilen görevleri çerçevesinde hareket ederek, merkezi bütçenin uygulanmasını, kamu maliyesinin idaresini, kamu maliyesinden sağlanan fonların kullanımını ve milli varlıkların yönetimini denetler. Devlet Denetleme Dairesi denetimlerini hukuka uygunluk, amaca uygunluk ve verimlilik kriterlerine göre yapar."

102 <https://helsinki.hu/en/repealing-the-lex-ngo-important-step-but-more-is-needed/>

geçersiz “kota” referandumunda¹⁰³ ve yasal olarak bağlayıcı olmayan ulusal istişarelerde ifade edilen iradesini ortaya koymak ve Macaristan’ın bir “göçmen ülkesi”ne dönüşmesini önlemektir. Bu “irade” hükümet için bağlayıcı olup onu katı tedbirler almaya teşvik ediyor. Nihayetinde bu tedbirlerle Macarların iradesi hayata geçmiş oluyor. “Soros’u Durdur”un hükümleri kapsamında 2012 tarihli Ceza Kanunu Hakkındaki C Kanunu’na yapılan değişikliği vurgulamak gerekir. Yeni eklenen Bölüm 353/A’ya göre, diğerlerinin yanı sıra:

- (1) a) Irk veya milliyet, belirli bir sosyal gruba mensubiyet veya dinî ve/veya siyasi görüş nedeniyle zulme maruz kalmayan veya kendi ülkesinde veya daimi olarak ikamet ettiği ülkede veya transit olarak seyahat ettiği ülkede doğrudan zulme maruz kalma korkusunun temelsiz olduğu tespit edilen bir kişi adına Macaristan’da iltica prosedürü başlatmak amacıyla; veya
- b) Macaristan topraklarına yasadışı olarak giren veya burada yasadışı olarak ikamet eden bir kişi adına oturma hakkını almak amacıyla örgütsel faaliyetlerde bulunan herhangi bir kişi, fiili daha ciddi bir suça yol açmadığı sürece, hapis cezası ile cezalandırılan kabahatten suçludur.
- (2) Birinci fıkrada tanımlanan suça maddi yardımda bulunan veya düzenli olarak bu tür örgütsel bir faaliyette bulunan bir kişi, bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

Ceza Kanunu’nda yapılan bu değişikliğin yanı sıra, yakın zamanda kabul edilen bir başka yasa da 2018 tarihli ve XLI sayılı Kanun’dur. Kanunun 253. Madde’si, göçü destekleyen faaliyetlere yapılan maddi destek ve göçü destekleyen faaliyetler yürüten Macaristan merkezli bir kuruluşun faaliyetlerine yapılan maddi destekleri %25 oranında bir vergiye bağlayan özel göç vergisini düzenler. Gerek “Soros’u Durdur” paketi gerekse göç vergisi, yalnızca Macaristan’daki STK’lar tarafından değil,¹⁰⁴ aynı zamanda Avrupa kurumları tarafından da sert bir şekilde eleştirildi.¹⁰⁵ Avrupa Komisyonu, “Soros’u Durdur” nedeniyle Macaristan’a karşı, halen devam eden bir ihlal prosedürü başlattı.¹⁰⁶ Bu arada, ABAD Hukuk Sözcüsü Rantos, Şubat 2021’de davayla ilgili açıkladığı görüşünde “Soros’u Durdur”un AB hukukunu ihlal ettiğini öne sürdü.¹⁰⁷ Aynı zamanda Uluslararası Af Örgütü Macaristan Şubesi, Ceza Kanunu’nda yapılan değişikliklere MAM’da itiraz etti. Mahkeme, 3/2019 (III. 7.) AB sayılı kararında, itiraz edilen düzenlemeyi iptal etmemekle beraber, uygulanmasını anayasal bir şarta bağladı. Buna göre, “ilgili hüküm, kanunun tanımında belirtilen yasaklanmış amaçla ilgili olmayan özgeci davranışları, savunmasız ve yoksullara yardım etme yükümlülüğünü yerine getirmeleri koşuluyla kapsamaz.”¹⁰⁸

Belirtildiği gibi, Macaristan’daki STK’lar Türkiye’deki STK’lara göre daha az ciddi kısıtlamalarla karşı karşıyadır. Bununla birlikte, büyük resimde, illiberal politikalar kapsamında STK’lar sürekli olarak hedef gösterilip damgalanarak, faaliyetlerini yabancı bağışçılarının, özellikle de George Soros’un çıkarları doğrultusunda yürütmekle yaftalanıyor. Böyle bir atmosfer, STK’lara karşı büyük bir güvensizlik yaratıyor. Tam da bu nedenle, ABAD’ın “Lex NGO” davasında bütüncül bir yaklaşım benimseyerek söz konusu kanunun muhtelif etkilerini (genel güvensizlik ortamı, caydırıcı etki) değerlendirmesi¹⁰⁹ çok olumlu karşılanan bir hamledir. İlginçtir ki Macar hükümeti

103 Halmai, Gábor (2016). The Invalid Anti-Migrant Referendum in Hungary. *Verfassungsblog*, 2016/10/04, <https://verfassungsblog.de/hungarys-anti-european-immigration-laws/>, DOI: 10.17176/20161005-095026.

104 <https://helsinki.hu/en/bread-and-water-how-the-hungarian-government-plans-to-lock-up-its-ngo-critics/>

105 Örneğin, Venedik Komisyonu iki kanuna ilişkin birer Görüş yayınladı, bkz. [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2018\)013-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2018)013-e); [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2018\)035-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2018)035-e)

106 <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=238177&pageIndex=0&doclang=EN&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=1597529>

107 <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=238177&pageIndex=0&doclang=EN&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=771255>

108 [http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/db659534a12560d4c12583300058b33d/\\$FILE/3_2019_EN_final.pdf](http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/db659534a12560d4c12583300058b33d/$FILE/3_2019_EN_final.pdf)

109 Bárd, Petra (2020). The Hungarian “Lex NGO” before the CJEU: Calling an Abuse of State Power by its Name. *Verfassungsblog*, 2020/1/27, <https://verfassungsblog.de/the-hungarian-lex-ngo-before-the-cjeu-calling-an-abuse-of-state-power-by-its-name/>, DOI: 10.17176/20200127-230141-0.

her iki durumda da (Lex NGO, Soros'u Durdur) önlemlerin uygulanmadığını iddia etti. Hem ABAD'ın "Lex NGO" kararında hem de Hukuk Sözcüsü Rantos'un "Soros'u Durdur"a ilişkin görüşününün 36. paragrafında, "uluslararası koruma için başvuranlara sağlanan yardımın suç haline getirilmesinin tüm kişi ve kuruluşlar üzerinde oldukça caydırıcı bir etki yaratabileceği" vurgulanmıştır.¹¹⁰ Nitekim, Macaristan'daki STK'lar da kendi çalışmaları açısından bu caydırıcı etkinin en acil sorun olduğunu iddia ediyor. "Soros'u Durdur" veya "göç vergisi"nin henüz uygulamaya konulmadığı doğrudur. Bununla birlikte, değişen koşullar ve yeni mevzuatın yarattığı tehdit,¹¹¹ şimdiden başışçıları yıldırmaya veya devlet yetkililerini, STK'larla işbirliğini durdurmaya yönlendirmeye başladı. Bu ikincisi, başka bir genel sorun olarak karşımıza çıkıyor. Macaristan'daki STK temsilcileri, devletle (örneğin cezaevleri) temaslarının temelinde durma noktasına geldiğini, dolayısıyla geriye yalnız hukuk yolunun kaldığını aktarıyor. Bunun dışında, STK'ların karşılaştıkları fakat çözmeye muktedir olmadıkları başka bir sorundan da bahsedilebilir: Macar makamlarının, ister yerel düzeyde ister Avrupa düzeyinde olsun, yargı kararlarına uyma konusundaki isteksizliği. Bu konuda iki örnek verilebilir. İlki, Roman çocukların okullarda uzun süredir ayrımcı uygulamalara maruz bırakılarak diğer çocuklardan ayrı sınıflarda okutulmasıyla ilgilidir. Mahkemeler, eşit muamele ilkesinin ihlal edildiğini tespit ederek devleti tazminat ödemeye mahkûm etti.¹¹² Yetkililer para ödemek yerine zararı başka yollarla tazmin etmek istese de, Kúria (Macaristan Yüksek Mahkemesi), Mayıs 2020'de, bu tür ihlallerde tek yasal seçeneğin gerekli tazminatın ödenmesi olduğuna hükmetti.¹¹³ Hükümet karara itiraz etti, adaletsiz¹¹⁴ ve "Soros örgütleri" tarafından teşvik edilmiş bir karar olarak değerlendirdi ve "çalışan Macarlar"dan yana olduğunu¹¹⁵ ve tazminatları ödemeyi ("boş yere para vermeyi") reddettiğini ilan etti.¹¹⁶ Aynı sorunlar, cezaevlerindeki kötü koşullar ve bu bağlamda AİHM nezdinde açılan davalarla ilgili de meydana geldi. Hükümet, bu STK faaliyetlerini (dava açma) "hapisane işi" olarak gördü ve tazminatları kanun aracılığıyla askıya aldı.¹¹⁷ Bu konular, 2020'nin ana gündemleri olabilirdi, ancak COVID-19 salgınının araya girmesiyle bu yeni gündemin gölgesinde kaldılar. Mevcut durumu daha da ağırlaştıran bir diğer etkense Macaristan'ın, ABAD'ın 17 Aralık 2020 tarihli ve C-808/18 sayılı *Komisyon/Macaristan* kararına ("transit bölge" davası) uymamasıdır. ABAD, Macaristan'ın, uluslararası koruma sağlanması ve yasadışı olarak ülkede bulunan üçüncü ülke vatandaşlarının geri gönderilmesine ilişkin prosedürler konusunda AB hukuku kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirmediğini tespit etti.¹¹⁸ Macaristan'daki STK'lar, Macar makamlarının, ABAD'ın bu kararına rağmen mahkeme tarafından hukuka aykırı ilan edilen faaliyetlere devam ettiğini bildiriyor. Macaristan hükümetinin, MAM nezdinde ABAD'ın kararına uyulmasının Macaristan'ın

110 <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=238177&pageIndex=0&doclang=EN&mode=req&dir=&occ=-first&part=1&cid=1597529>

111 Bu konuda bkz. Uluslararası Af Örgütü'nün "Hungary: Living Under the Sword of Damocles" başlıklı raporu: <https://www.amnesty.org/download/Documents/EUR2739682021ENGLISH.PDF>

112 <https://www.equalitylaw.eu/downloads/4957-hungary-second-instance-court-decision-on-damages-for-segregation-in-education-pdf-86-kb>

113 <https://www.kuria-birosag.hu/hu/sajto/gyongyospatai-szegregacios-nem-vagyoni-karok-megteritesenel-karterites-megitelesenek-egyetlen> Bu konuya ilişkin bir değerlendirme için bkz. Farkas, Lilla (2020). The EU, Segregation and Rule of Law Resilience in Hungary. *Verfassungsblog*, 2020/3/08, <https://verfassungsblog.de/the-eu-segregation-and-rule-of-law-resilience-in-hungary/>, DOI: 10.17176/20200308-214541-0.

114 <https://hungarytoday.hu/govt-finds-court-ruling-on-school-segregation-of-romas-unfortunate-refuses-to-pay-compensation/>

115 <https://444.hu/2020/01/09/orban-szerint-igazsagtalán-hogy-karteritést-kaptak-a-roma-gyerekek-akiket-eveken-at-elkilonitettek-az-iskolaban> <https://444.hu/2020/02/05/egy-honap-alatt-elerte-a-kormany-hogy-ne-az-oktatasrol-hanem-eroszakos-roma-gyerekekrol-beszeljunk> <https://hungarytoday.hu/orban-on-gyongyospata-case-govt-sides-with-decent-working-hungarians/>

116 <https://hungarytoday.hu/govt-finds-court-ruling-on-school-segregation-of-romas-unfortunate-refuses-to-pay-compensation/>

117 Györy, Csaba (2020). Fighting Prison Overcrowding with Penal Populism – First Victim: the Rule of Law: New Hungarian Law "Suspends" the Execution of Final Court Rulings. *Verfassungsblog*, 2020/3/12, <https://verfassungsblog.de/fighting-prison-overcrowding-with-penal-populism-first-victim-the-rule-of-law/>, DOI: 10.17176/20200312-123245-0.

118 <https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2020-12/cp200161en.pdf> Kararın tam metni için bkz. <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=235703&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=-first&part=1&cid=14158678>

(anayasal) kimliğini ihlal edip etmeyeceğini sorgulayarak anayasanın soyut bir yorumunun yapılması için girişimde bulunması bu konudaki istekliliği hakkında çok şey anlatıyor.¹¹⁹

Türkiye

Türkiye'deki "anayasasızlaştırma" süreci, Macaristan'da olduğundan daha şiddetli biçimlerde ilerledi. 2016'daki başarısız darbe girişiminden bu yana uygulanan önlemler, STK'ların yalnızca çalışmalarını değil, aynı zamanda varlıklarını ve üyelerinin kişisel özgürlüklerini dahi büyük ölçüde etkilemektedir. Bakışımızı doğrudan sivil toplum kuruluşlarını hedef alan mevzuata odaklanacak şekilde daraltacak olursak, değinilmesi gereken kanunlardan biri, 31 Aralık 2021 tarihinde yürürlüğe giren 7262 sayılı Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine İlişkin Kanun'dur (7262 sayılı Kanun). Kanunda belirtilen amaçlara göre Türkiye'nin uluslararası yükümlülüklerine uyumunu sağlamayı amaçlayan 7262 sayılı Kanun ile,¹²⁰ 5253 sayılı Dernekler Kanunu ve 2860 sayılı Yardım Toplama Kanunu gibi mevcut mevzuata önemli değişiklikler getirilmiştir.¹²¹ Yardım Toplama Kanunu'nda yapılan değişikliklerle, diğerlerinin yanı sıra, "çevrimiçi yardım kampanyalarının başlatılması hükümet iznine bağlanmakta ve kanunun ihlal edilmesi halinde ağır cezalar öngörülmekte (izinsiz çevrimdışı para toplama kampanyaları için öngörülen idari para cezalarının iki katı)" ve "bankalar dahil gerçek ve tüzel kişiler, talep edilen her türlü bilgiyi yetkili makamlara sağlamakla yükümlü kılınmaktadır."¹²² Ayrıca, "ilgili valiliklere ve İçişleri Bakanlığı'na, izinsiz yardım toplama faaliyetine ilişkin internet içeriklerinin yer sağlayıcı tarafından kaldırılmasını talep etmek için yetki verilir. İlgili içeriğin bildirimden itibaren 24 saat içinde kaldırılmaması durumunda valilik veya bakanlık mahkemeden içeriğin engellenmesini talep edebilir. Mahkeme, talebi 24 saat içinde duruşma yapılmaksızın karara bağlamalıdır."¹²³ Dernekler Kanunu'nda yapılan değişiklikler şu sonuçları doğurmaktadır:

"Yeni bir hüküm, 6415 sayılı Terörizmin Finansmanının Önlenmesi Hakkında Kanun kapsamında yer alan suçlar ile [...] uyuşturucu veya uyarıcı madde imal ve ticareti veya suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerini aklama suçlarından mahkûm olanların, kasıtlı bir suçtan mahkûm edilmiş kişilerin medeni haklarının yasaklanması için öngörülen (genellikle hapis cezasına denk olan) normal süresi sona ermiş olsa bile, derneklerin genel kurul dışındaki organlarında görev alamayacaklarını düzenler. Ayrıca, içişleri bakanı, bu suçlardan dolayı haklarında kovuşturma başlatılan kişileri sivil derneklerdeki görevlerinden geçici olarak uzaklaştırma yetkisine sahiptir. İlgili kişinin görevden uzaklaştırılmasının tek başına yeterli olmadığı ve ivedilikle önlem alınmasının gerekli görüldüğü durumlarda, bakanlık bir sivil derneğin faaliyetlerini geçici olarak durdurma yetkisine sahiptir. Bakan, derneğin faaliyetlerini durdurma kararı aldığı andan itibaren 48 saat içinde mahkemeye başvurmalıdır; mahkeme, kararı ya bozar ya da onar ve mahkemeye amaçları yasadışı hale gelen sivil derneklerin faaliyetlerini durdurma veya feshetme yetkisi veren Türk Medeni Kanunu uyarınca yargılamaya devam eder [...]. Son olarak, yapılan değişiklikler ile sivil derneklerin daha önce gayri resmi olarak yapılan mali denetimleri düzenleniyor ve müfettişlere, yeni düzenlemelerle vergi paylaşma yükümlülüğüne tabi tutulan bankalar da dahil olmak üzere ilgili kamusal ve özel kuruluşlardan denetimlerle ilgili bilgi ve belgeleri isteme yetkisi veriliyor."¹²⁴

119 <http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/1DAD915853CBC33AC1258709005BB1A1?OpenDocument>

120 Kanunun amacı için 7262 sayılı Kanun'un birinci bölümüne bkz. [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF\(2021\)035-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF(2021)035-e)

121 Kanun metinleri için bkz. <https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?opinion=1028&year=all>

122 <https://ecnl.org/news/turkey-law-amendments-stifle-philanthropy>

123 <https://www.loc.gov/law/foreign-news/article/turkey-parliament-passes-law-to-suppress-financing-of-weapons-of-mass-destruction-proliferation/>

124 <https://www.loc.gov/law/foreign-news/article/turkey-parliament-passes-law-to-suppress-financing-of-weapons-of-mass-destruction-proliferation/>

Bu bağlamda, son derece önemli bir hususun daha altını çizmek gerekiyor: İçişleri bakanı, “yönetim kurulu üyeleri hakkında terör suçundan kovuşturma başlatılması halinde [...] bu kişilerin yerine kayyumlar atayabilir.”¹²⁵

7262 sayılı Kanun, Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi raportörlerinin uyarılarına rağmen¹²⁶ geniş katılımlı istişareler yapılmadan¹²⁷ hızla kabul edilmiş, Türkiye’de¹²⁸ ve yurtdışında¹²⁹ kabulünün hemen ardından eleştiri ve protestoları tetiklemiştir. Yapılan değişikliklerin bir sonucu olarak, “Türkiye’de insan hakları ve hukukun üstünlüğü konularında yaptıkları çalışmalardan dolayı hükümet tarafından sevilmeyen kuruluşlar özellikle risk altında olacak.”¹³⁰ Ocak 2021’de Freedom House, “görünüşte terörizmin finansmanını ele alan kanunun, buna karşılık sivil topluma ağır kısıtlamalar getirdiğini ve yöneticilerini terör suçlamalarıyla susturmakla tehdit ettiğini” vurguladı.¹³¹ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi özel raportörleri, 7262 sayılı Kanun’un Türkiye’nin uluslararası yükümlülüklerini (örneğin Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme’den kaynaklanan yükümlülükler) ciddi şekilde etkilediğinin altını çizdi. Raportörler, STK’ların sürece yeterince dahil edilmediğini vurgulayarak bir terörle mücadele aracı kılığına büründürülen Kanun’un STK’lara yönelik kısıtlamalara yol açabileceğine dair endişelerini ifade etti. Ayrıca, yerel mevzuatta tanımlanan “terör” teriminin belirsizliğinin altını çizerek bu belirsizliğin, yeni düzenlemelerle birlikte düşünüldüğünde sivil toplum için ciddi bir tehdit oluşturabileceğine dikkat çektiler. Raportörler ayrıca, dernek üyelerinin haklarından kalıcı olarak mahrum bırakılmasını eleştirerek yeni düzenlemelerin keyfi kullanımı ve olası caydırıcı etkisine ilişkin endişelerini ifade etti.¹³² Şubat 2021’de Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri de 7262 sayılı Kanun’la ilgili endişelerini dile getirdi. Komiser, kanunun bazı bölümlerinin doğrudan STK’ların varlığını tehdit ettiğini vurguladı. Kanunun kabul edilme şeklini ve İçişleri bakanına dernek üyelerini görevlerinden uzaklaştırma ve yerlerine kayyum atama konusunda kanun kapsamında verilen yetkileri eleştirdi. Komiser ayrıca, terörle bağlantılı suçlardan hüküm giymiş kişilerin derneklerde yöneticilik görevi almalarının kalıcı olarak yasaklanması, izinsiz yardım toplama faaliyetleri yürüten kuruluşlara (bu şekilde toplanan malvarlıklarına el konulması tehdidinin bulunması da dahil olmak üzere) ağır idari para cezaları öngörülmesi ve STK’lar üzerindeki denetim yetkilerinin genişletilmesine ilişkin muğlak kriterlerle ilgili endişelerini de ifade etti.¹³³ Bunların yanı sıra, 7262 sayılı Kanun’un sadece Türkiye’nin uluslararası yükümlülüklerini değil, kendi anayasasını da ihlal ettiği tartışıldı.¹³⁴

Türkiyeli STK temsilcileri, kanunun, doğrudan kişisel özgürlüklerine yönelik tehditler de dahil olmak üzere halihazırda karşı karşıya oldukları tehditlere eklenerek günlük işlerine yönelik ciddi bir tehdit oluşturduğunu ileri sürüyor. Kanun, uzmanlara göre oldukça belirsiz terimlerle tanımlanan ve dolayısıyla keyfi uygulamaya imkân tanıyan “terörizm”le ilgilidir: “Türkiye’de terör suçlamaları, sivil toplum aktivistlerini, gazetecileri ve siyasetçileri bastırmanın bir yolu olarak sıklıkla muhalifleri hedef alıyor. Binlerce gazeteci, avukat, muhalif politikacı

125 <https://www.dw.com/en/turkey-tightens-control-over-ngos-to-combat-terrorism/a-56088205>;

Ayrıca bkz. <https://stockholmcf.org/controversial-new-bill-gives-turkish-govt-more-control-over-ngos/>

126 <https://pace.coe.int/en/news/8147/rapporteurs-urge-turkish-parliament-not-to-adopt-new-restrictions-on-ngos->

127 <https://ecnl.org/news/turkey-law-amendments-stifle-philanthropy>

128 Türkiye’deki STK’ların ortak açıklaması için bkz. <https://siviltoplumsusturulamaz.org/>

129 <https://stockholmcf.org/controversial-new-bill-gives-turkish-govt-more-control-over-ngos/>
<https://www.hrw.org/node/377519/printable/print>

130 <https://www.hrw.org/tr/news/2020/12/24/377519>

131 <https://freedomhouse.org/article/turkey-passage-ngo-law-strips-away-fundamental-rights-and-freedoms>

132 <https://spcommreports.ohchr.org/TMResultsBase/DownloadPublicCommunicationFile?gId=26004>

133 <https://rm.coe.int/letter-to-mr-suleyman-soyly-minister-of-interior-of-the-republic-of-tu/1680a18d4c>

134 <https://www.fidh.org/en/issues/human-rights-defenders/turkey-new-law-seriously-threatens-freedom-of-association-and-must-be>

ve başkaları ortada herhangi somut bir delil olmaksızın cezaevindedir. Darbe girişimi sonrası OHAL döneminde yüzlerce STK kapatıldı.”¹³⁵ Anayasacılığın halihazırda yürürlükte olmaktan ne kadar uzak kaldığı göz önüne alınırsa ülke içinde çare bulmak için ne yazık ki çok az umut var. Bununla birlikte, uluslararası mekanizmaların, özellikle AİHM’nin sonuç vereceğinin garantisi olmadığına da dikkat çekilmiştir.¹³⁶ Üstelik, tıpkı Macaristan örneğinde de tartışıldığı gibi, Türk makamlarının yargı kararlarına uymaya ne kadar istekli olduğunu sormak gerekir. Osman Kavala davası bu bağlamda üzücü bir örnektir. Kısaca aktarmak gerekirse, bir insan hakları savunucusu olan Kavala, Gezi Parkı olaylarına ve 2016’daki başarısız darbeye karıştığı iddiasıyla 2017’de tutuklandı ve o zamandan beri tutuklu yargılanıyor.¹³⁷ Davası nihayetinde Strazburg’a taşındı ve AİHM, 10 Aralık 2019 tarihli ve 28749/18 sayılı *Kavala/Türkiye* kararında, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin ihlal edildiğine karar verdi. AİHM, Türkiye’yi ayrıca Kavala’nın tutukluluğunun sona erdirilmesi ve serbest bırakılması için gerekli tüm önlemleri almaya çağırdı. Bu henüz gerçekleşmedi. Türkiye’nin tutumu sert eleştirilere neden oldu¹³⁸ ve Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi de bu konuyu gündeme getirdi.¹³⁹ Bu, genel durum hakkında çok şey söylüyor. AİHM, kararında şu görüşleri dile getirmiştir: “Mahkemeye göre, söz konusu unsurların dahil edilmesi kovuşturmanın güvenilirliğini sarsmaktadır. Ek olarak, savcılığın tutumunun, başvuranın, kendisine karşı alınan tedbirlerin bir STK aktivisti ve insan hakları savunucusu olarak onu susturmak, başka insanları benzer eylemler gerçekleştirmekten caydırmak ve ülkede sivil toplumu etkisiz bırakmak şeklinde gizli bir amaca sahip olduğuna ilişkin iddiasını doğruladığı düşünülebilir.”¹⁴⁰ Bunların yanı sıra, Türkiye’deki insan hakları savunucularının, toplanma özgürlüğü hakkı üzerindeki ciddi kısıtlamaların da çalışmalarını engellediği konusunda büyük ölçüde hemfikir olduklarını da belirtmek gerekir. 7145 sayılı Bazı Kanun ve KHK’larda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’la, diğerlerinin yanı sıra, (cumhurbaşkanı tarafından atanan¹⁴¹) valilere, kamusal alanda yapılacak toplantı ve gösteri yürüyüşlerini yasaklama¹⁴² ile “kentin belli yerlerine belli kişilerin 15 gün boyunca giriş ve çıkışını yasaklama yetkisi verildiği gibi süre belirtilmeksizin belli yerlerde ve belli saatlerde kişilerin sokağa çıkmasını, araçların trafiğe çıkmasını yasaklama yetkisi de verilmiştir. Bu adeta tek başına sokağa çıkma yasağı ilan etme yetkisidir.”¹⁴³ Dolayısıyla, bu düzenlemeler ışığında olağanüstü halin kalıcı hale geldiği söylenebilir.¹⁴⁴ Benzer endişeler Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri tarafından da dile getirildi.¹⁴⁵ Son olarak, Türkiyeli STK temsilcileri, Türkiye’nin Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi’nden (İstanbul Sözleşmesi)¹⁴⁶ çekilmesinin¹⁴⁷ belki sadece ilk adım olduğunu düşünmektedir. Sırada Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi mi var?

135 <https://www.dw.com/en/turkey-tightens-control-over-ngos-to-combat-terrorism/a-56088205>

136 Bkz. Spencer (2018).

137 Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://strasbourgobservers.com/2019/12/12/osman-kavala-v-turkey-unravelling-the-matryoshka-dolls/>

138 <https://www.hrw.org/news/2020/09/07/turkey-release-osman-kavala>

139 <https://www.coe.int/en/web/portal/-/implementing-echr-judgments-council-of-europe-urges-turkey-to-release-osman-kavala>; https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016809f62cd

140 10 Aralık 2019 tarihli ve 28749/18 sayılı *Kavala/Türkiye* kararı, s. 224.

141 <https://www.hrw.org/news/2018/07/20/turkey-normalizing-state-emergency>

142 <https://amnesty-tuerkei.de/2019/02/turkeys-state-of-emergency-ended-but-the-crackdown-on-human-rights-continues/>

143 <https://www.ihd.org.tr/surekli-ohali-duzenleyen-7145-sayili-kanun-hakkinda/>

144 <https://amnesty-tuerkei.de/2019/02/turkeys-state-of-emergency-ended-but-the-crackdown-on-human-rights-continues/>

145 <https://rm.coe.int/report-on-the-visit-to-turkey-by-dunja-mijatovic-council-of-europe-com/168099823e>

146 <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168008482e> ; <https://rm.coe.int/1680462545> (Türkçesi)

147 <https://voelkerrechtsblog.org/turkeys-withdrawal-from-the-istanbul-convention/>

SONUÇ

Macaristan ve Türkiye'deki STK'ların son yıllarda içinde buldukları ve faaliyet gösterdikleri koşullar düşünüldüğünde, illiberal politikaların doğrudan ve dolaylı olarak yarattığı baskılarla nasıl baş edebileceklerini sormak gerekiyor. Bu soruya elbette çok çeşitli cevaplar bulunabilir. Bununla birlikte, Macaristan'daki ve Türkiye'deki STK temsilcileri arasındaki tartışmalara dayanarak aşağıdaki hususlar özellikle dikkate alınmalıdır:

- İliberal politikalar doğrultusunda hareket eden aktörlerin benzer araçları kullanma eğiliminde olduğu ortaya konulmuştur. Hal böyle olunca, bu politikaların STK'lar üzerinde yarattığı baskılara direnmek için başvurulacak stratejilerin de benzer olabileceğini söylemek doğru olur. Dolayısıyla, bir ilk adım olarak, STK temsilcileri arasında (kısaca söylemek gerekirse, Macaristan ve Türkiye'den) deneyim ve strateji paylaşımı yapılmasının hayati önem taşıdığı ileri sürülebilir. Bu doğrultuda, ister resmi ister gayri resmi olsun, düzenli toplantıların yapılması gündeme alınabilir.
- Türkiye'deki siyasi ve hukuki durumun Macaristan'dakinden daha kötü olduğu kabul edilmelidir. Bu bağlamda, Macaristan'ın Avrupa Birliği üyesi olması –AB'nin değer savunma mekanizmaları daha iyi başarı göstermemiş olsa bile– kesinlikle akılda tutulması gereken bir faktördür. Drinóczi şu gözlemlere dikkat çekiyor: “Macaristan ile Türkiye arasında sadece niceliksel değil, aynı zamanda niteliksel bir farkın olduğu açıktır. Bununla birlikte, kısmen başarısız olmasına rağmen AB hukuku sayesinde kamu gücü üzerinde zayıf olsa da zımnen uygulanan anayasal bir kontrol vardır. AB'nin değer savunma mekanizmaları şimdiye kadar işe yaramamıştır. AB hukukunun salt varlığı ve yargı organları tarafından gündelik olarak yasama düzeyinde kusurlu bir biçimde de olsa uygulanması, illiberal politikacıları etkilemiş ve ülkelerini daha da hızlı bir şekilde otoriterliğe sürüklemekten alıkoymuş olabilir.”¹⁴⁸ Ancak her iki ülke de üyesi oldukları AK'nin, başta AİHM olmak üzere mevcut mekanizmalarına başvurabilir. İster ulusal ister uluslararası olsun, geriye kalan hukuki yolların kullanılması son derece önemlidir. Bu yaklaşım sadece stratejik davaları değil, aynı zamanda “gündelik” davaları da kapsamalıdır.
- Son olarak, yaklaşımların değiştirilmesi veya odakların çeşitlendirilmesi başka bir strateji olabilir. Örneğin, Macaristan'da STK'lar sadece bireysel insan hakları ihlallerine değil, aynı zamanda büyük resme de odaklanmaya başladılar. Giderek daha fazla proje¹⁴⁹ hukukun üstünlüğüne ilişkin konulara odaklanıyor ve Macaristan'daki STK'lar 2020¹⁵⁰ ve 2021¹⁵¹ yıllarında Avrupa Komisyonu'nun Hukukun Üstünlüğü Raporu'na katkıda bulundu. Konuya dayalı aktivizmi genişletmek, Türkiyeli STK temsilcilerinin de önerdiği bir yoldur. Sözelimi Türkiye'de toplumsal hareketler sesini daha geniş kesimlere duyurmaya başladı. Kadınların, Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmesi karşısında sergiledikleri güçlü direniş bunun bir örneğidir.¹⁵² Bu tür toplumsal hareketlerle daha fazla ilişkilenecekleri, STK'ların toplumsal sorunları gündeme getirmesine, “sorunları parçalara bölmenin” ötesine geçmesine ve daha geniş kitlelere ulaşmasına yardımcı olacaktır. Özellikle daha geniş kitlelere ulaşmak, anayasacılığı teşvik etmek ve iki ülkedeki “anayasasızlaştırma” süreçlerine ilişkin farkındalık yaratmak açısından hayati önem taşımaktadır. Zira toplum saldırı altındaki değerleri benimsemediği sürece onları savunmak oldukça zordur.¹⁵³

148 Drinóczi (2019): s. 8.

149 <https://www.amnesty.hu/jogallam/>; <https://helsinki.hu/en/activities/rule-of-law/>; <https://tasz.hu/section/rule-of-law>

150 https://helsinki.hu/wp-content/uploads/HUN_NGO_contribution_EC_RoL_Report_2020.pdf

151 https://helsinki.hu/wp-content/uploads/2021/05/HUN_NGO_contribution_EC_RoL_Report_2021.pdf

152 <https://www.bbc.com/news/world-europe-56516462>

153 Jakab'ın, Batılı bir hukuk sistemini savunmak ile Batı'nın değerlerini paylaşmak arasındaki bağlantıya ilişkin yorumu için bkz. Jakab (2020): s. 771.

www.hm-berlin.org

MERKEZİ
HAFIZA
BERLİN